

LUND UNIVERSITY

Museala mysterier

Åtta återfunna föremål från Lunds universitets historiska museum och Domkyrkomuseum

Manhag, Andreas

Published in:
Domkyrkans skriftserie

2014

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Manhag, A. (2014). Museala mysterier: Åtta återfunna föremål från Lunds universitets historiska museum och Domkyrkomuseum. *Domkyrkans skriftserie*, (3).

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

MUSEALA

Åtta återfunna föremål från
Lunds universitets historiska
museum och Domkyrkomuseum

mysterier

DOMKYRKANS SKRIFTSERIE NR 3

MUSEALA MYSTERIER

ÅTTA ÅTERFUNNA FÖREMÅL FRÅN LUNDS UNIVERSITETS
HISTORISKA MUSEUM OCH DOMKYRKOMUSEUM

Domkyrkan i Lund har under dess snart 900-åriga tillvaro fyllt många olika funktioner, men alltid såsom åtminstone Skånes andliga centrum. Under den katolska medeltiden var Domkyrkan ursprungligen ärkebiskopssäte för hela kyrkoprovinsen Norden. Sedan provinsen Norge med Nidaros som ärkesäte avstyckats 1154, följt av Sverige med Uppsala 1164, blev Lund säte för kyrkoprovinsen Danmark, men med bibehållen rang över Uppsala.

I OCH MED reformationen förlorade Lund ärkebiskopsvärdigheten men förblev säte för stiftets superintendent, och efter östra Dnmarks införlivande med Sverige 1658 för dess biskopar. Under denna långa och kontinuerliga roll som centralkyrka ackumulerades ofantliga rikedomar, vilket materiellt manifesterades inte minst i domkyrkobyggnadens inventarier och utsmyckningar. Mycket av detta skingrades efter reformationen och ersattes med nya inventarier under de följande århundradena. I samband med 1800- och 1900-talens stora ombyggnationer och föränd-

ringar avyttrades och ersattes inventarier och föremål i en tidigare oöverträffad omfattning. Det som ansågs vara kulturhistoriskt värdefullt överfördes emellertid sedan 1805 till Lunds universitets historiska museum, och sedan 1932 till Domkyrkomuseum. I dessa två museers vård har föremålen bevarats för eftervärlden, och som historiska och arkeologiska dokument har de flitigt använts av forskarvärlden i ett stort antal publikationer rörande Domkyrkans historia.

Äldre tiders bedömning av kyrklig konst har i stor utsträckning präglats av en hierarkisk princip, baserad på ålder och konstnärlig kvalitet. Det i sin tur har genererat negativa biverkningar inom arkeologin och den antikvariska behandlingen av museala inventarier. Föremål som inte uppfyllt de rätta kriterierna har betraktats som mindre värdefulla, medan andra helt enkelt har ignorerats eller glömts bort.

Det är min övertygelse att samtliga inventarier, oavsett ålder eller konstnärlig nivå, utgör jämnbördiga delar av Domkyrkans historia, utan vilka en fullständig förståelse inte är möjlig.

Under de tre år som jag har haft förmånen att arbeta som antikvarie och arkivarie för både universitet och domkyrkoråd, i deras respektive men förenade museer, har åtskilliga nya och oväntade upptäckter gjorts i samlingarna och i arkiven. Domkyrkomuseums inventarielista,

som legat vilande sedan 1960-talet, har efter en nyss avslutad inventering växt från 173 till över 330 nummer, exklusive undernummer. Många av dessa nydokumenterade föremål fördes till Domkyrkomuseum i samband med Domkyrkans restaurering 1954–1963 men blev aldrig registrerade eller dokumenterade. Mer uppseendeväckande än detta är de många upptäckter som har gjorts bland Historiska museets inventarier. Med hjälp av hittills negligerade äldre inventarielistor och litteratur, samt till synes obetydliga kommentarer och fotnoter, har flera sedan länge förkomna föremål från Domkyrkan åter blivit identifierade. Merparten har tidigare betecknats som utan känd fyndort, några har inte ens registrerats. I följande skrift har jag valt ut åtta av dessa nu uppklarade mysterier.

*Lund i april 2014
Andreas Manhag*

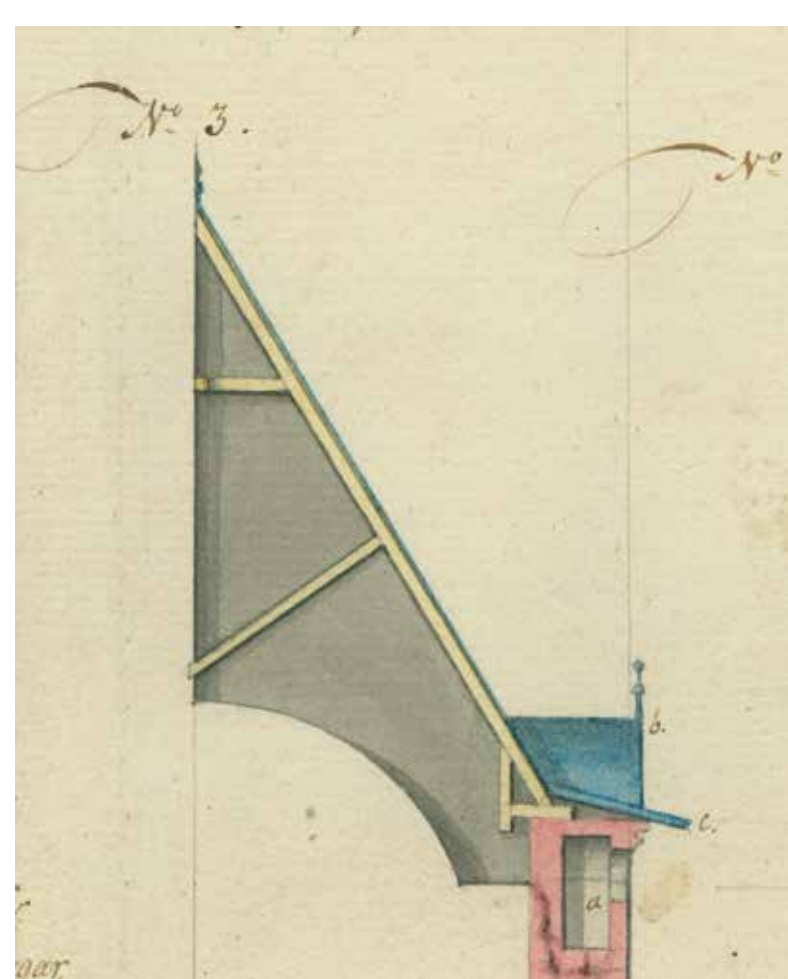
ADAM VAN DÜRENS PLÅTMADONNA

EN GÅNG LUNDS MEST SYNLIGA KONSTVERK

Ett av de minst uppmärksammade föremålen i Domkyrkomuseum, och i mitt tycke kanske det märkligaste, är ett huvud i övernaturlig storlek tillverkat av blyplåt och en furustock.

Den äldre inventarieförteckningen ger ingen övrig information utöver förmodandet att den har krönt en av Domkyrkans gavlar,

vilket dessutom har visat sig vara fel. I domkyrkoarkitekt Carl Georg Brunius omfattande bok om katedralen, skriven 1836 då huvudet ännu prydde Domkyrkans exteriör, finns den enda hänvisningen till dess rätta identitet. Skulpturen föreställde ingen mindre än den medeltida Domkyrkans främsta skyddshelgon, jungfru Maria.

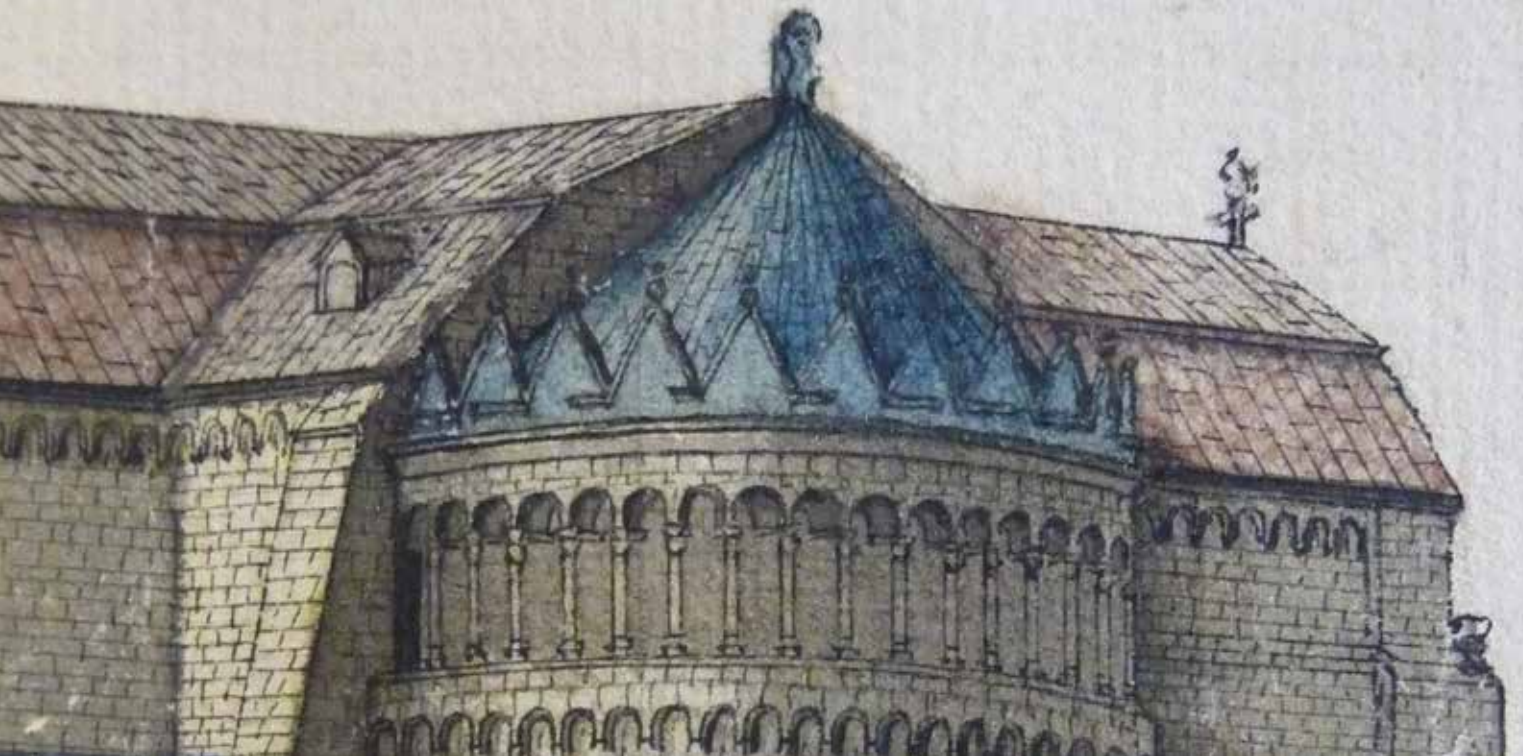
Absidtakets profil med plåtmadonnan överst, B. Weduwar 1769, samt Laurentiusflöjeln.

Denna information, i kombination med äldre uppmätningar, teckningar och fotografier, klargör att den har krönt absidens koniska och ursprungligen mycket brantare takfall på 60° (1782 sänkt till 40° och 1878 sänkt ytterligare till dagens flacka 35°). Takfallet omgavs av 13 små gavelrösten, den s.k. törnekronan. I dagsläget kan det vara svårt att se likheten mellan denna grova och naivistiska skulptur och de annars under medeltiden vanligen känsligt utförda madonnaskulpturerna.

PÅ HJÄSSAN SITTER något som snarast påminner om en mösskärm, vilket har sin förklaring i att det är en rest av Marias huvuddok. Antagligen bröts detta av före, eller i samband med, det tillfälle

då domkyrkoarkitekt Helgo Zettervall 1876 lät riva Domkyrkans samtliga tak, inte endast huvudbyggnadens brutna koppartak från det sena 1700-talet, utan också absidens huvudsakligen medeltida blytak, till vilket Mariaskulpturen hörde.

SKULPTUREN ÄR MED största sannolikhet ett verk av den produktive byggmästaren Adam van Düren eller hans verkstad, ett antagande som stöds av dels de säregna burleska ansiktsdragen, dels de byggnadshistoriska uppgifterna. Adam van Düren gjorde i början av 1500-talet omfattande förändringar av domkyrkobyggnaden och inte minst byggde han samt lade om hela dess tak. Utifrån en årtalsför-

Domkyrkans bly- och koppartak med Mariabysten och Laurentiusflöjeln, Nielsen 1836.

sedd relief av samme byggmästare i det norra transeptet visar det sig att detta arbete slutfördes 1524 eller kort därefter. Ovanför det norra transeptet placerade han ett kors av furu och blyplåt samt en kopparvindflöjel i form av S:t Laurentius, Domkyrkans namngivande men inte främsta skyddshelgon.

Det hittills ignorerade blyhuvudet var således, tillsammans med flöjeln, ett par av de sista utsmyckningarna som gjordes under katolsk tid och passande nog föreställde de Domkyrkans två skyddshelgon. I över 350 år tronade Maria över såväl högaltaret som kryptaltaret, vilka bägge var vigda åt henne. Från hennes höga position överblickade hon klostergården kring Kraftskyrkogård, och sedan dess rase-

rande 1832 också Brunius skapelse Kraftstorg. Under hela denna tid var Mariaskulpturen säkerligen ett av Lunds främsta offentliga konstverk och kontrasten kunde inte ha varit större mot den undanskymda tillvaro som hon har fört därefter.

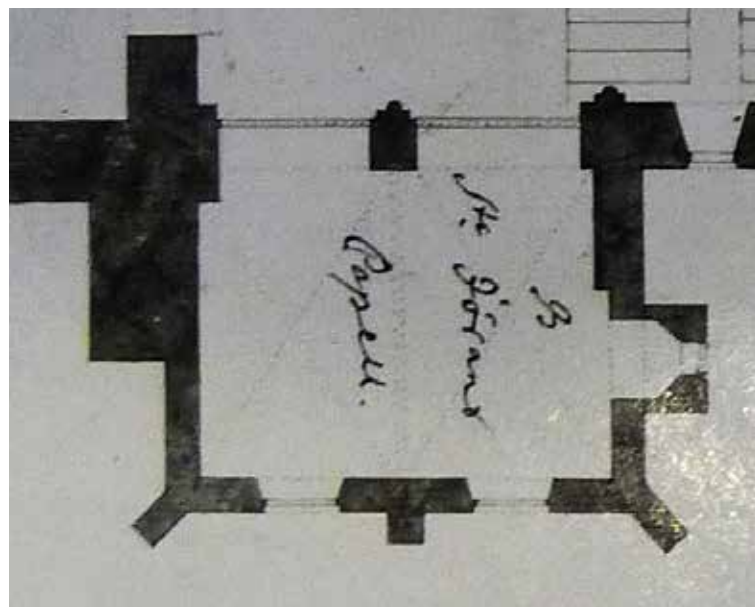
”Under hela denna tid var Mariaskulpturen säkerligen ett av Lunds främsta offentliga konstverk och kontrasten kunde inte ha varit större mot den undanskymda tillvaro som hon har fört därefter.”

"3 SMÅ MENNISKOFIGURER, HVARAF BLOTT EN ÄR QVAR"

DEN MINSTA RESTEN AV BROSTRUPS MARIAALTARE FRÅN 1483

Jungfru Maria var och är katolicismens främsta helgon och i Domkyrkan inrättades flertalet altare till hennes ära. Det främsta var det som stiftades 1398 och än i dag står på högaltaret. Det kanske näst viktigaste förstördes så sent som på 1830-talet och stod i Peder Lykkes kapell strax öster om det södra tornet. Ärkebiskop Jens Brostrup beslöt 1483 att Maria presenta-

tion i templets fest skulle firas i Domkyrkan. Samtidigt stiftade han ett altarskåp som uppställdes i nämnda kapell, antagligen i den östra altarnisch som syns på en aldrig tidigare publicerad planritning från omkring 1800. Som vi skall se nedan tycks skåpet ha lagt fokus på just Marias vistelse i templet och Brostrup beskrev det själv i berömmande ordalag.

Planritning av kapellet, omkring 1800.

Peder Lykkes kapell, Abildgaard 1753.

Den mindre figuren, stående på en upphöjning bredvid apostlarna i högaltaret.

Maria i templet, "en grupp av 6 små bilder skurna alla af ett stycke och därför alla kvar".

En inventering från 1833 har lämnat de mest ingående uppgifterna om dess utseende. Skåpet mätte hela 302 cm i bredd. I dess mitt stod en 98 cm hög madonna "...klädd med solen hållande ett barn på armen", det vill säga. en så kallad apokalyptisk madonna, vilket också intygas av Brostrup 1483 och Brunius 1836.

BREDVID HENNE FANNS fyra mindre fack med scener ur Marias levnad. Överst till vänster "en grupp af 6 små bilder skurna alla af ett stycke och därför alla kvar". Överst till höger "3 små människofigurer, hvaraf blott en är kvar". De två nedre facken visade till vänster "en helt och hållet förgylld bild" och till höger "en trappa, som leder opp till" det övre facket. I ytterflyglarna stod

tio av ursprungligen tolv apostlar kvar, 48 cm höga. Överst fanns en inskrift med Brostrups vapen, samt baldakiner, av Brunius beskrivna som "tornlika byggnader". Då kapellet revs 1812 flyttades altarskåpet till kryptan. Där stod det mer eller mindre intakt ända till dess att Brunius tog sig an uppgiften att restaurera Domkyrkans högaltare, vilket då saknade 14 helgonfigurer.

MARIASKÅPET BESKREVS PÅ 1750-talet av bibliotekarie Johan Corylander som bestående av en "tämmeligen oskadd tafla", men av Brunius 1836 märkligt nog som nästan förmultnat. Antagligen användes det senare som ett överdrivet argument för det som skulle ske härnäst. Brunius, som i sin bok annars var ytterst

Till höger fem av de nio bevarade apostlarna. Figuren längst till vänster föreställer Sankt Laurentius men hör ej till Brostrups altarskåp.

noggrann med att dokumentera alla ingrepp och förändringar, valde att utesluta det faktum att Mariaskåpet verkar ha offras för att leverera reservdelar till högaltaret. De lösa figurerna överfördes till högaltaret, medan skulpturgruppen med sex figurer fördes till Historiska museet.

LÄNGE VISSTE MAN endast att den senare sannolikt kom från Domkyrkan, och 1992 identifierades den av Lena Liepe, utifrån 1833 års beskrivning, som kommande från Mariaskåpet och föreställande "Maria i templet".

Liepe bedömde samtidigt att tio av högaltarets sekundärt insatta figurer var identiska med de tio apostlar som 1833 stod i Mariaskåpet. Det

tycks stämma med ett undantag, den tionde, som har mössa, är något mindre och uppenbarligen ej hör ihop med apostlarna. Utifrån 1833 års beskrivning bör den vara identisk med den då enda kvarvarande lilla figuren av de tre som hade stått i det övre facket till höger.

Trappan som fanns i facket under denna figur skildrade "Maria tempelgång". Denna scen innehöll vanligen, utöver trappan med 15 steg, den unga Maria, hennes föräldrar samt en överstepräst, men de figurerna nämns ej i beskrivningen.

Vart de två undre fackens bilder, den tionde aposteln, samt inte minst den stora apokalyptiska madonnan tog vägen efter 1836 är tyvärr ännu ouppklarat.

TVÅ MEDELTIDA LJUSSTAKAR

FRÅN HÖGALTARPRYDNAD TILL ASKFAT

En av de märkligare återupptäckterna av såväl Historiska museets som Domkyrkans förlorade och bortglömda inventarier gjordes under sommaren 2013. Det var Domkyrkans äldsta bevarade altarljusstakar som, efter 50 år av en ambulerande tillvaro, åter kunde föras till Historiska museet och Domkyrkomuseum, där de hade förvarats i 109 år. Att de tillhörde museet, och var de stod innan

Fotografi från sent 1800-tal, samt efter "Luciafirandet" år 2000.

de för första gången fördes till museet 1854, har hittills varit okänt. Den äldsta uppgiften som jag har lyckats hitta finns i en inventering gjord 1754. Vid den tidpunkten stod de emellertid inte på något altare, utan "nedre vid stora kyrckiodörren", det vill säga i västportalens förhall, antagligen på golvet. Historiska museet har i sina samlingar en stor mängd föremål som aldrig har blivit inskrivna i katalogen

(påbörjad 1855) eller som uppges sakna fyndort. Dagstidningen Lunds Weckoblad har som tur är visat sig vara ytterst behjälplig för att kunna identifiera vilka föremål som förts till museet före 1855, samt inte minst vid vilken tidpunkt detta skett och varifrån de härstammade. I numret från 18/2 1855 framgick det således att domkyrkorådet, som en gåva, från Domkyrkan år 1854 överfört "Twenne större malmstakar, hwardera försedd med

Domkyrkans återinvigning 1963 av biskop Lindström, med ljusstakarna på högaltaret bredvid Flyingekorset.

tre, såsom lejon bildade, fötter”.

Några sådana fanns emellertid inte i samlingarna och var ej heller registrerade i museets katalog. Kort därefter hittade jag ett fotografi från sent 1800-tal i Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm. Det visade en medeltida ljusstake på tre lejonfötter och beskrevs som tillhörig Historiska museet och kommande från Domkyrkan. Det var uppenbart en av de ljusstakar som åsyftades i Lunds Weckoblad. Ljusstaken var identisk med ett par som syntes på ett utställningsfotografi taget kort efter 1918, placerade på en hedersplats bland andra medeltida ljusstakar och liturgiska föremål.

Ingen på museet kunde tyvärr erinra sig några sådana ljusstakar, men då jag på måfå visade fotografiet för Domkyrkans vaktmästare Roberto Ortiz framkom det att det fanns hela fyra sådana i Domkyrkan. Två av dessa visade sig vara kopior från 1966, men de två andra var de eftersökta originalen och dessutom av Historiska museet märkta med ”Lunds Domkyrka 1854.” Lika besynnerligt som detta återfinnande var informationen från vaktmästare Otto Burgos. Han berättade att de några år dessförinnan hade hittats på Kapitelhustomten, där de hade fyllt en helt annan funktion än vad de var avsedda för. I samband med luciafirandet år 2000 hade obehöriga marodörer brutit sig in på ett magasin och

använt stakarna som askfat på en till synes ganska blöt fest. Som tur var lämnades stakarna åtminstone kvar på magasinet efter festen men för säkerhets skull fördes de därefter till Domkyrkan, där de fick en lämpligare placering i kryptan.

Den enda hänvisningen om hur och när stakarna försvann från museet hittades i domkyrkorådets arkiv. En tidningsnotis från 1964 klargjorde att det hela föll tillbaka på domkyrkoarkitekt Eiler Graebe, som restaurerade Domkyrkan 1954–1963. Inför återinvigningen sökte han efter lämpliga föremål att ställa på högaltaret och valet föll på ”de medeltida malmstakar” som han hade hittat i ”domkyrkorådets eget museum”. Vid Domkyrkomuseums invigning 1932 hade de föremål som kom från Domkyrkan, men som tillhörde Historiska museet, endast deponerats till Domkyrkomuseum. Uppenbarligen var det en bortglömd detalj 1963. Ljusstakarnas gradvisa degradering från högaltarprydnad till askfat påbörjades redan tio år efter den högtidliga invigningen 1963. Då högaltaret fick nya modernistiska ljusstakar och altarkors 1973 flyttades museistakarna ner till kryptan, och kort därefter till ett magasin, antagligen den lokal i vilken luciafesten firades år 2000. Sedan återfinnandet 2013 är ljusstakarna återtagna i säkert förvar på museet och inom kort kommer de än en gång att ställas ut i Domkyrkomuseum.

DOPFAT TILL 1596 ÅRS MÄSSINGFUNT

DOMKYRKANS ÄLDSTA OCH ETT AV SKÅNES STÖRSTA

Enligt notisen i Lunds Weckoblad, som citerades ovan, framgick att det tillsammans med ljusstakarna också överfördes "Ett större messings-dopfat". Likt stakarna fanns något sådant ej heller dokumenterat, vare sig på Domkyrkomuseum eller på Historiska museet. Jag antog att det kanske rörde sig om det mindre dopfat med ett änglaansikte som i dag ligger på botten av 1596 års dopfunt. Antagandet motsades kraftigt av det faktum att både dopfunt och dopfat

överfördes till Domkyrkomuseum först på 1960-talet, då de ersattes av den i dag brukliga stendopfunten (som enligt Brunius i två delar strax före 1850 grävdes fram ur kryptans golv, där den uppenbarligen en gång hade begravts). Professor Ewert Wrangel påpekade dessutom, i en fotnot från 1923, att det då i universitetets Historiska museum förvarades "ett fyrfat av messing samt ett ganska märkligt större fat av malm med egenartad inskrift", vilka kom från Domkyrkan. Fyrfatet har stått

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 40

Dekor på Arries och Domkyrkans dopfat, Sjöborg 1824, samt Domkyrkans dopfundt från 1596.

på museet sedan det öppnades 1918 och har också det en inskrift, om än inte särskilt egenartad.

DEN ÄLDSTA REFERENSEN som jag har kunnat hitta gällande dopfundtens beståndsdelar finns i inventeringen från 1754. Beskrivningen lyder: "En mässingsfundt med mässingsmuhle och bäcken uti." Muhle var en äldre benämning på dopfat och bäcken syftade på en dopvattenskål. Då jag under hösten 2013 ögnade igenom volym två av en i dag sällan läst publikation från 1824 av professor Nils Henrik Sjöborg (som för övrigt grundade det Historiska museet 1805), stötte jag förvånat på

mycket detaljerade uppgifter gällande det dopfat som då ännu fanns i Domkyrkan. Detta lär vara den enda beskrivningen av dopfatet och utan den hade mysteriet säkert aldrig kunnat uppklaras (med hjälp av Sjöborgs uppgifter kunde dessutom härkomsten fastläggas för ytterligare två av Historiska museets dopfat, med dittills känt ursprung).

MOTIVET PÅ DOMKYRKANS dopfat beskrev Sjöborg som en kejsarlig örn omgiven av en otydbar inskrift, och som sådan enligt honom identisk med dopfatet från Arrie (som hade skänkts till museet av Sjöborg själv). Avgörande för att kunna be-

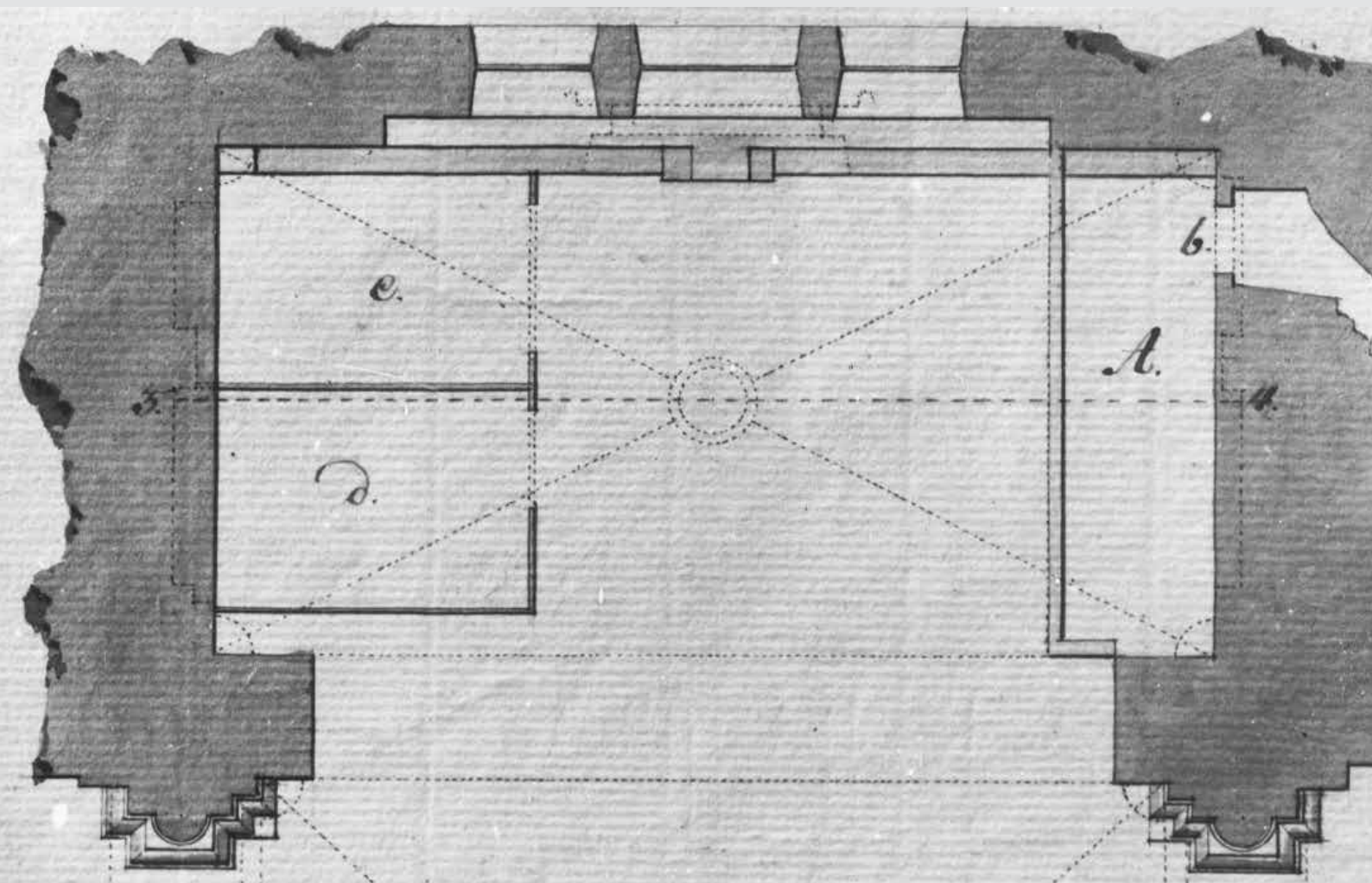
döma vilka av de två faten med kejsersliga örnar som kom från respektive kyrka var det faktum att det ena hade en osedvanligt stor diameter och dessutom passade perfekt i Domkyrkans dopfunt från 1596.

Det sedan tidigare kända mindre fatet som står på botten av dopfunten, dekorerat med en ängel, har vållat en del bekymmer. Dopfuntsexperten Lars Tynell påpekade 1921 att det gärna inte kan ha legat på botten vid dopceremonierna.

Då nu det större dopfatet har återfunnits kan det konstateras att det mindre fatet bör vara själva dopskålen, som enligt sedvanligt bruk stod på det större dopfatet. Det är så mycket mer sannolikt eftersom både muhle och bäcken befanns i funten år 1754. Samma arrangemang brukas ännu i exem-

pelvis Östra Vrams kyrka och syns på fotografier från sent 1800-tal av Dalby kyrkas dopfunt. Det är troligt att både fat och skål tillverkades samtidigt med funten och därmed kan dateras till 1596.

ATT DOMKYRKANS DOPFAT skänktes till museet 1854 kan synas märkligt då ju själva dopfunten med dopskål förblev i Domkyrkan. I själva verket hade man försökt sälja hela dopfunten i samband med att den ersattes av en dopskål av silver 1814. Detta sammanföll med att dopet vid den tiden, enligt domkyrkorådets samtida utsago, "aldrig" förrättades i kyrkan, utan nästan uteslutande i hemmen. Dopfunten var således tagen ur bruk, men eftersom dopfatet tycks ha bedömts vara av antikvariskt intresse överfördes detta till museet.

Planritning av förhallen, väster är uppåt. Doprummet markerat med "d.", Södermark 1810.

DOPTAVLA FRÅN 1596

FÖRD TILL MUSEET I TRE OMGÅNGAR OCH STULEN I EN

Ett mysterium som är relaterat till dopfatet ovan berör en lika gammal doptavla. Tavlan föreställde Kristi dop i Jordan och skall enligt expertis vara tillverkad av den s.k. Köpingemästaren, sannolikt identisk med Joachim Kremberg. Den var snidad av ek, men tydligen gråmålad och förgylld på så vis att den skulle se ut att vara skulpterad av alabaster. Flera märkliga omständigheter omgärdar tavlan, inte minst det faktum att källmaterialet antyder att den

har överförts till Historiska museet i tre olika omgångar. Dopfunten och doptavlan utgjorde den huvudsakliga inredningen i det doprum som 1596 inrättades i Domkyrkans förhall strax söder om västportalen. Att man förlade dopet till denna kalla och dragiga plats kan synas märkligt, men det var allmän praxis. Genom dopet upptogs barnet i församlingen och av den anledningen brukade ritnen utföras i förhallen, inom kyrkobyggnaden men utanför det egentliga kyrkorummet. Dop-

Den av Helgo Zettervall rivna förhallen, med dopkapellet i vänstra hörnet, Liljegren cirka 1814.

rummet var inneslutet av snidade skrank och utöver dopfunt och doptavla fanns det också en ljusarm, lik den som sitter bredvid predikstolen. Antagligen hör till dessa inventarier också en pokalformad bägare, som tidigt tycks ha hamnat på villovägar men som senare återinköptes på auktion i London. Den har beskrivits som vinkanna men sannolikt är den snarast att betrakta som en vattenkanna för dopskålen.

Flera omständigheter pekar på att pokal och funt hör ihop. Dopfunten är försedd med ett emblem bestående av, inom en lagerkrans, Laurentius halster samt "1596" och "LK". Det senare bör syfta på "Lunds kapitel", och inte "Lunde Kirke", som Tynell antog. Även pokalen har en inskrift med exakt samma innebörd: "CABITVLVM LVNDENSE 15 X 96".

KREMBERGS DOPKAPELL REVS 1813 och dopfunten flyttades, efter det misslyckade försöket att sälja den, upp till kapellet i norra transeptet. Där stod den sedan mest som dekoration, eftersom dopen då vanligen utfördes i hemmen. Doptavlan hängdes på norra tornets östra vägg ut mot sidoskeppet. Enligt 1833 års inventering beskrevs den som av alabaster men "förderfvad genom färger och förgyllning". Brunius beskrev den mer korrekt som en förgylld trätavla. Kort därpå överfördes den, enligt Lunds Weckoblad 2/2 1842, till Historiska museet. Vad som hände sedan är oklart, men

då museets inventarietkatalog upprättades 1855 infördes den inte. På något vis verkar den ha försvunnit ur samlingarna och år 1914 skänkte ciselören Sven Bengtson själva tavlan åter till museet, medan ramen skänktes till Kulturhistoriska föreningen i Lund. Tavlan, som då hade blivit avlutad, hängde sedan i museet, tillsammans med andra föremål skurna av Kremberg.

Tyvärr blev den stulen på 1970-talet, tillsammans med en Kristusfigur från Domkyrkan av samme konstnär. Dessa föremål befinner sig säkerligen hos någon privatsamlare och förhoppningsvis kan de i framtiden återbördas till museet. Historien om doptavlan tar emellertid inte slut där. I samband med ett depositionsutbyte mellan Historiska museet och Kulturen på 1990-talet överfördes tavelramen åter till Historiska museet, där den hade hamnat första gången 1841.

Om tavlan i framtiden skulle dyka upp kan de bägge föremålen åter förenas och hängas ovan den dopfunt med dopskål, med nu återfunnet dopfat, till vilka de hör.

BISKOP LINNERIUS VINKANNA FRÅN 1725

DOMKYRKANS NÄST ÄLDSTA OCH NÄST INTILL STULEN

Ytterligare ett föremål som har identifierats under föregående år är en präktig och barockt dekorerad vinkanna. När den har hamnat i Domkyrkomuseet är inte känt. På äldre inventariefotografier angavs endast att den stod utställd i museet, men någon närmare information än så fanns inte. En tid stod den i ett litet magasinsrum högst på Historiska museets vindsvåning. **NÅGON GÅNG PÅ** 1970-talet fick någon mindre balanserad person för sig att försöka stjäla den därifrån. Med kannan i näven rusade han mot nedervåningen och med personalen i hälarna sökte han sin flyktväg genom ett fönster på nedre våningen. Lyckligtvis snubblade förövaren i fönsterkarmen och flydde utan byte. I fallet fick kannan tyvärr en ordentlig buckla i fotringen och den dekorativa kotten på locket bröts av. Kannan reparerades aldrig men ställdes 1993 åter ut i den då inrättade skrudkammaren på Domkyrkomuseum. Om kannan verkligen var från Domkyrkan eller inte verkar ingen ha varit säker på. Efter samtal med museets äldre personal synes vinkannen ha placerats bredvid den av biskop

Peder Winstrup 1641 till Domkyrkan skänkta vinkannen mest som en dekorativ motvikt. I så fall var det en lycklig tillfällighet, eftersom den nu har visat sig faktiskt komma från Domkyrkan, samt att det finns mer att berätta om den än så.

Då Brunius i sin bok från 1836 räknade upp Domkyrkans samtliga silverföremål ingick en vinkanna som skall ha skänkts av biskop Jonas Petri Linnerius 1725 och vägde 77 lod, en uppgift som han hämtat från inventeringen av Domkyrkan 1754. Tack vare denna information kan vinkannans ursprung med största sannolikhet fastställas. Då den togs ut ur montern för konservering förra året visade det sig nämligen att den var märkt undertill med just "77 lod". Det innebär att kannan måste ha överförts till museet på ett tidigt skede, eftersom samtliga silverföremål i Domkyrkan för säkerhets skull numera är märkta med "Lunds domkyrka". Den nyupptäckta vinkannen är ett präktigt minnesmärke av biskop Linnerius ämbetstid och bör betraktas tillsammans med hans enorma men tyvärr stympade träepitafium i Domkyrkans norra transept samt hans lika enorma gravsten i kryptan.

Skrudkammaren i Domkyrkomuseum, med korkåpan från 1751 i mitten.

BISKOPSBÄLTE FRÅN 1856

DOMKYRKANS KANSKE MINST BRUKADE PLAGG

Historiska museets kuriosakabinett befinner sig en oregistrerad och till synes obetydlig dräktdetalj. Under rektorsornatets utställda kåpa från 1768 har bundits ett violett sidenskärp med guldfransar. Nya uppgifter tyder på att skärpet inte alls hör till rektorsornatets kåpa, men väl till en annan och än mer vördnadsvärd kåpa, nämligen biskopsskrudens från 1751. Rektorsornatet, som i tre uppsättningar var i bruk mellan 1668 och 1882 (samt åter med en ny uppsättning sedan 1968), bestod av en kåpa och en hatt men aldrig av något skärp. Det violetta skärpet i kuriosakabinettet är däremot identiskt med de bälten som brukades till äldre

svenska biskopsskrudar och i Historiska museets samlingar befinner sig en sådan som saknar just bältet. Inför kröningen av Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika 1751 beslutades från högsta ort att den yttre praktiken för landets biskopar skulle stramas upp. Fram till dess hade biskoparna burit de skrudar som fanns att tillgå i domkyrkorna, bestående av en korkåpa och i bästa fall också ett bälte. Nu skulle ett enhetligt dräktsystem införas utifrån biskoparnas rangordning. Fjorton nya korkåpor införskaffades. Ärkebiskopens kåpa var av guldbroderad gylenduk och dessutom fick han som enda biskop en mitra. De övriga biskoparna fick korkåpor av blommig

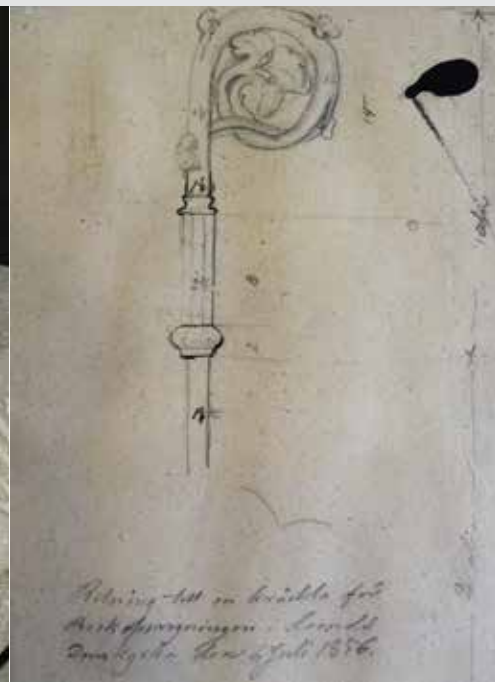

guldbrokad, ju högre upp i rangskalan desto mer påkostad. Intressant nog beställdes skrudarna från Paris, vilket innebar att de till både form och ursprung var katolska. Eftersom mitran dittills hade betraktats som specifikt katolsk, väcktes ett visst missnöje då den återinfördes för ärkebiskopen, samt senare också spred sig till de övriga biskoparna.

LUNDS KORKÅPA ÄR i dag utställd på Domkyrkomuseum, men den något yngre mitran, antagligen från 1813, är magasinerad. Inför vigningen av lundabiskopen Johan Henrik Thomander 1856 påpekades att både bälte och kräkla saknades och med stor hast lät man därför tillverka ett sidenbälte och en kräkla (mer om den nedan). Bägge blev synnerligen kortlivade bland Domkyrkans inventarier. Redan 1866 beslöt domkyrkorådet att införskaffa en komplett ny skrud bestående av kåpa, mitra och bälte av gyllenduk. Den äldre biskopsskruden avfördes samma år från inventarielistan. I domkyrkorådets handlingar

beskrevs den som bestående av korkåpa, mitra och bälte, men då skruden året därpå inskrevs i museets katalog beskrevs den kortfattat som bestående av "biskopskåpa och mitra". Eftersom det nu kan konstateras att det i Historiska museets samlingar finns ett biskopsbälte med hittills misstolkad koppling till rektorsornatet, är det sannolikt att detta är identiskt med det bälte som 1856 införskaffades till 1751 års kåpa och den yngre mitran. Antagligen betraktades inte det då endast tio år gamla bältet som särskilt anmärkningsvärt vid överförandet till museet och om det inte varit för domkyrkorådets notis om att också bältet skänktes till museet hade nog aldrig frågan kommit på tal.

I DAGSLÄGET ÄR endast kåpan utställd men förhoppningen är att åter visa skruden i dess helhet, så som den bars av Thomander 1856, med såväl mitra och det nyupptäckta bältet, men också med en mycket speciell kräkla, varom skall berättas nedan.

Birger Gunnersens kräkla på sarkofagen från 1512, samt C. G. Brunius ritning till ny kräkla 1856.

TVÅ KRÄKLOR FRÅN 1856 och 1866

KONTROVERSER KRING BISKOP THOMANDER

Historiska museets kyrkoarkiv stod tills nyligen en ganska märklig och oregistrerad biskopskräkla. Vid första anblicken praktfull med dess förgyllning, men vid närmare granskning tillverkad av furu och ganska skranglig. Om denna var inget känt, mer än att den rimligtvis kom från Domkyrkan. För två år sedan, då jag besökte Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm, stötte jag i Brunius samling på en ritning till denna kräkla, på vilken hade antecknats att den var ämnad att användas vid biskopsvigningen 6 juli 1856. Samma kräkla syntes på fotografier

från det tidiga 1900-talet, då den stod på domkyrkoarkitekt Theodor Wählins domkyrkoarkitektkontor i Liberiet. Som ovan berättats saknades inför vigningen av biskop Thomander 1856 både kräkla och bälte. Domkyrkoarkitekt Brunius tog sig an uppgiften att formge och beställa en ny kräkla. Förlaga blev kräklan på ärkebiskop Birger Gunnersens sarkofag i kryptan, skulpterad av van Düren 1512. Brunius prisade den nya kräklans kvaliteter, både ur en stilmässig såväl som en ekonomisk synpunkt. Den tillverkades i all hast och blev förvisso både vacker och billig, men Thomander var ytterst

Biskopskräkkan från 1866 til vänster och från 1856 till höger.

missnöjd. Efter biskopsvigningen 1856 valde han därför att för privata medel införskaffa en mer påkostad och gedigen kräkla av ebenholts och elfenben. Vid Thomanders död 1865 önskade domkyrkorådet inköpa denna kräkla, men arvingarna avböjde. (Då Thomanders dotter Ida vid hennes död 1932 efterlämnade en stor mängd ägodelar till Kulturhistoriska föreningen hamnade därmed också hans kräkla där och inte på Historiska museet, som av tradition förvaltare föremål med anknytning till Domkyrkan, eller på Domkyrkomuseum som hade invigts året dessförinnan.)

DÅ DENNA KRÄKLA således inte var tillgänglig tog Wilhelm Flensburg initiativet till att 1866, året efter sin biskopsvigning, låta tillverka en exakt kopia av Thomanders kräkla. I samband med att den infördes, avfördes den från domkyrkoinventariet. Brunius kräkla beskrevs syrligt som "utan allt konsthistoriskt eller annat värde" och överfördes därför inte tillsammans med biskopsskruden ovan till Historiska museet.

I stället magasinerades den på domkyrkarkitektens kontor, från vars gömmor den gjorde en tillfällig återkomst vid jubileet 1923, som rekvisita i Karl Ragnar Gierows teateruppsättning "Domkyrkospel". Kopian av Thomanders kräkla rönt desto större uppskattning och förblev Domkyrkans enda, tills den otroligt påkostade juvelprydda

kräklan, formgiven av Erik Fleming och tillverkad av guld, juveler och elfenben, donerades till Domkyrkan inför jubileet 1946.

OCKSÅ SEDAN DENNA (2011 stulna) kräkla infördes, förblev 1866 års kräkla den mest brukade, ända till dess att biskop Martin Lindström på 1960-talet lät införskaffa en enkel mahognykräkla, och slutligen då den 1971 ersattes av Wiwen Nilssons modernistiska silverkräkla, formgiven redan 1942.

Därefter överfördes 1866 års kräkla till Domkyrkomuseum, där den låg undangömd och oregistrerad i dess väska utan närmare beskrivning. Bägge kräklornas tillkomsthistoria, och det faktum att Thomanderkopian har brukats av överlägset flest lundabiskopar, ger dem ett särskilt symbolvärde bland Lunds domkyrkas föremålsskatter.

"Brunius kräkla beskrevs syrligt som "utan allt konsthistoriskt eller annat värde" och överfördes därför inte tillsammans med biskopsskruden ovan till Historiska museet."

TIPS FÖR DIG SOM VILL LÄSA VIDARE OM MATERIALET

LITTERATUR

- Branting, A. *Textil skrud i svenska kyrkor från äldre tid till 1900*. Uppsala 1920.
- Brunius, C. G. *Nordens äldsta metropolitankyrka eller historisk och arkitektonisk beskrifning öfver Lunds domkyrka*. Lund 1836.
- Brunius, C. G. *Skånes konsthistoria för medeltiden*. Lund 1850.
- Corylander, J. *Berättelse om Lunds domkyrka*. Martin Weibull (utg.). Lund 1884.
- Liepe, L. "Maria i templet' från ett altarskåp i Lunds domkyrka", *Iconographisk post* 1992:4. Stockholm.
- Manhag, A. & Wittrock, H. "Att vända kåpan efter vinden? Det protestantiska universitetet i Lund och det katolska symbolspråket", *Historisk tidskrift* 133:4. Stockholm 2013.
- Newman, E. "Lunds domkyrkas historia 1811–1893", *Lunds domkyrkas historia II. 1536–1945*. Lund 1946.
- Rydbeck, O. *Två märkliga konstnärer: Adam van Düren och mästaren med signaturen A. S.* Stockholm 1918.
- Sjöborg, N. H. *Samlingar för Nordens fornälskare, vol. 2*. Stockholm 1824.
- Tynell, L. "Bronsdopfuntar i Skåne och Blekinge", *Äldre kyrklig konst i Skåne*. Lund 1921.
- Weibull, L. *Lunds ärkestifts urkundsbok IV*. Lund 1909.
- Worm, O. *Danicorum Monumentorum*. Köpenhamn 1643.
- Wrangel, E. *Konstverk i Lunds domkyrka*. Lund 1923.

DAGSTIDNINGAR

Lunds Weckoblad. Bihang 1842 och 1854.

ARKIVMATERIAL

- Domkyrkorådets arkiv*: Helgo Zettervalls Byggnadsjournal.
- Weduwar, B. Förslag till Domkyrckans Reparation i Lund. Lund 1769.
- Memorial från Wählin, T. och Graebe, E.
- Diverse fotografier
- Lunds Universitets Historiska Museums arkiv*: LUHM huvudkatalog
- Diverse fotografier
- Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm*: 1833 års inventering. Skåne. Lund. Domkyrkan. C. G. Brunius samling.

TEXT *Andreas Manhag*, antikvarie, Lunds universitets historiska museum

FOTO OCH FORM *Kristina Strand Larsson*, informatör, Lunds domkyrkoförsamling

BÖN *Kristina Strand Larsson*. ISBN 978-91-982036-1-5

Bön

Gud, du låter det glömda
och gömda komma fram
när tiden är mogen.
Hemligheter lyfter du
med varsam hand.
Kärleksfullt ser du
på minnen av sorg
och segrar.
Spännande, ljusa eller
skrämmande ting
låter du oss hitta.
Var inte rädd,
säger du och ler.
Jag är med dig.
Amen.

lundsdomkyrka.se
facebook.com/lundsdomkyrka
twitter.com/lundsdomkyrka
[instagram/lundsdomkyrka](https://instagram.com/lundsdomkyrka)

Svenska kyrkan
LUNDS DOMKYRKOFÖRSAMLING